

A TROUW STORY

On January 31, 1992, the 360th, full-circle anniversary of the now-famous anatomy lesson conducted by Dr. Nicolaes Tulp, *TROUW*, an Amsterdam daily, printed an article on my "discovery" that the navel of the dissected corpse in the Rembrandt painting based on this event had been given the shape of the letter "R" (see entry 51).

The front-page headline reads: "*Navelstaren levert R van*

Rembrandt op," which means something like: Navel contemplation turns up the R of Rembrandt—very funny. Earlier in that same month, I had travelled to Amsterdam to take in the latest Rembrandt blockbuster and gone to The Hague to check this navel thing with my own eyes once and for all. The R was visible on any good reproduction of the painting, but could be a purely accidental graphic effect (e.g. due to

the printing screen). In front of the actual painting, I saw that this was not the case. I took black and white photographs for evidence (see next page).

On the way back to Hamburg I got the idea of publishing this discovery in a daily newspaper, a choice that seemed fitting in light of Rembrandt's own taste for sensation and the momentary. For commemorative reasons, I slated R-Day for the 31st.

After having polished off my article on the train (with a typewriter!), I arrived in Amsterdam on the morning of the 30th,

Navelstaren levert R van Rembrandt op

Van onze kunstredactie
AMSTERDAM – Ernstig kijken de omstanders toe, als op een koude winterdag professor Nicolaas Tulp een lijk gaat ontleden. 31 januari 1632, vandaag precies 360 jaar geleden, vindt het college plaats, dat als 'Anatomische les' de geschiedenis in zal gaan. Eén toeschouwer van de lijkschouwing staat niet op het tafereel: Rembrandt. De nog jonge schilder heeft een van zijn eerste grote opdrachten binnen en kijkt vanaf de tribune toe hoe het menselijk lichaam ter lering te kijk ligt. In de daarop volgende weken zou Rembrandt aan het doek werken, dat ruim drieëneenhalve eeuw later in het Mauritshuis in Den Haag een ereplaats inneemt. Rembrandt heeft zijn ogen en penseel gericht op het centrum van de gestorven man, de navel, ooit de toegang tot nieuw leven. Dit is de eigenlijke plek voor mijn signatuur, dacht de kunstenaar, hier zet ik mijn initiaal! Hoe heeft iedereen die 'R' in de navel 360 jaar over het hoofd kunnen zien?

• Pagina 13: De R van Rembrandt

bought four local dailies and set about studying them over breakfast. I quickly narrowed the choice down to two, TROUW and VOLKSKRANT, and headed for their offices without further delay. By some twist of fate—soon to be explained—they were located across the street from each other on the Wibautstraat. TROUW was my first choice.

Large entrance hall, reception desk, security guard. Questions, answers, a call upstairs: yes, someone can see me, but the time is so short, etc. I wait. A young woman comes downstairs. She basically has no time, but listens sympathetically, then with more interest. Can I leave the material and come back in two hours? "Trouw" meaning trust, what could I do?

Next stop, VOLKSKRANT across the street. Large entrance hall, reception desk, security guard (these journalists sure know how to keep an objective distance from the events). The art editor is out on assignment, no one has time, a young man comes down because I will not just leave the material at the desk and go. He promises to put it in the editor's box—can I call back at four?

Having time on my hands, I walk across the Amstel to the Municipal Archives, where I have the good fortune of being able to meet S.A.C. Dudok van Heel, the Chief

Archivist, who does have some time, and we talk in the cafeteria. We exchange stories, mostly about Rembrandt and Paris, where he teaches. I try the navel test, but it's no go: he sees nothing resembling an R: par for the course. A special exhibition of Rembrandt documents is being set up and Mr. Dudok van Heel graciously invites me to a preview.

By the time I'm through, it's already time to call TROUW. They are interested, will I stop by and talk with their art editor?

He will not use my article, but interviews me on my work instead. It seems important for him to know for sure whether or not Rembrandt deliberately imbedded the R—which he and his colleagues do see, of course. To simplify things, I allow that Rembrandt did it consciously. By the end of the interview I am 300 guilders richer and have a promise that an article with my photographs will appear on the next day. Right on schedule. Part of the deal is not to sell the story to any other paper. VOLKSKRANT, as it happens, belongs to the same press group. It's a deal!

January 31st, also happened to be the birthday of Juliana, Princess of Orange. I celebrated by eating an orange. Can you guess what kind it was?

Trouw VRIJDAG 31 JANUARI 1992 **Kunsts**

De R van Rembrandt

Waarheen wijst de tang van dokter Tulp?

door Michiel Koelbergen

AMSTERDAM – De magis van beroemde kunstwetenschappers is dat zij veld aanleiding geven tot fraaie en intellectuele ractie. Samen met maken positief van meesterwerken om de een of andere Beoogde schied onder de aandacht van een groot publiek te brengen. De meester kunst deugt met hem neme een stantje om op zak en bezake een interessant museum. Al die haak te de Renaissance kunst te le aantooigende? Maar mer onder de ja en vey met de teen van Michelangelo's 'David'!

De toren van 'Tulp' is een geschilderd schied, werd oelings nog bewaard. Ten Van Gogh jaar in 1907 is Robert Clark een steep te waarop de meester eens gezeten had. Een schoonmaker van de plafond fresco's in de Sixtijnse kapel in Rome bewaarde een paar jaar geleden dat de engel in de schildering 'Zondval/Verdrinking uit het Paradijs' het zwaard in de rijkhand heeft, omdat Michelangelo het sjoeloon waarmee hij de figuren aanbracht per angeluk omgekeerd had. Maar waarom had niemand maar dan ook nermend dat tot nu toe ongemerkt, was de legische vraag? Dat komt, aldus de schoonmaker, omdat een waalijk groot kunstwerk de toetschaar met zijn kracht verblind, hij is als het konijn dat refoos in het licht van de koplamp slaat.

Eigenlijk is het dit jaar Rembrandtjaar, vanwege de grote expositie in het Rijksmuseum. Dus lig het voor de hand dat er zich ook nu een 'voordel' aandont, die past in de bovengenoemde categorie. En ja, ook al het geluk en gemilletter van de heren van het Rembrandt Research Project ten spijt, ze kaken heere over waer loch bij en Maar met het blote oog te zien te de navel van het lijf op de 'Anatomische les van dr. Tulp' (1632) schilderde Rembrandt als een 'R', de initiaal van zijn voorname.

Dat beweert althans de Franse kunsthistoricus Jean Marie Clarke in Paris. In 1979 afgestuderd aan de Sorbonne. Maar dan stieren jaar bestudeerde hij het werk van Rembrandt, met name zijn portretten. Vele schiederen van de meester inspeceerde hij, de verschillende versies van de laatste kening zet hij zo uit het blote hoofd op papier. En toen gebeurde het. Die navel op dat ene schied, 'De anatomische les', leek toch wel heel bijzondere. Verder onderzoek volgde. Alle door Rembrandt geschilderde navels werden aandachtig bestudeerd. Conclusie: dat ene navel leek niet bijzonder, maar is bijzonder. Nergens is die zo uitgewerkt, in de vorm van een 'R', nergens is hij zo centraal geplaatst, de tang van dokter Tulp wijst er zelf naar.

Enge verbanden waren nu deze 'opbaring' niet gelukkig. Daar zijn eerste in medisch geneeskunde werkt te tekenen met zijn voorname 'Rembrandt', onder dr. Albus Clarke, vestigde de 23-jarige schilder hij zijn verhuizing van zijn geboorteplaats Leiden naar Amsterdam

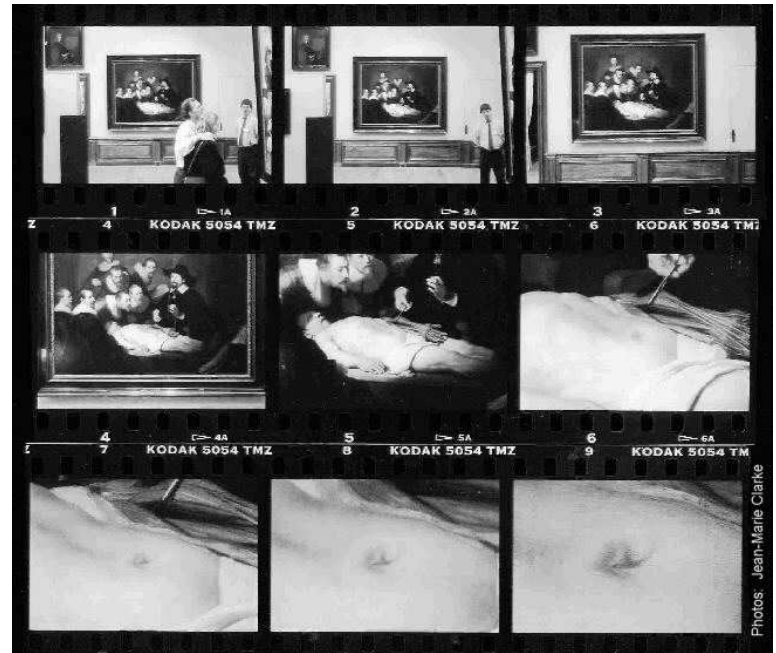
letterlijk zijn naam. In zijn Leidse periode studeerde hij nog met 'RNL' (Rembrandt Harmensz. Leidenis). Hij was voorspurd met zijn identiteit, die met zijn handtekening bezig. Tussen 1626 – het vroegste jaartal dat in verband met zijn schilderijen bekend is – en 1628, het jaar waarin hij de 'R' in zijn handtekening voegde, genbrakte Rembrandt niet minder 'Kunsthistorici' berichten welke weening suidie naar Rembrandt's signatuur als een proeve van zijn intense zelfbewustzijn, waarvan ook zijn vele zelfportretten een vulling zijn', aldus Clarke. Dat hij in 1627 op de 'Anatomische les', de navel als een 'R' schilderde, stroomt volgens Clarke geheel met de huidige opvatting dat de score beoordeeld was als een uitnodiging tot zelf-

kennis door middel van anatomische studie. Zelfkennis en de navel als laatste metaal daarvan met voor metaal, die taal de uitdrukking 'navelstaren'.

Clarke is overtuigd van zijn gelijk, al is hij zich ervan bewust dat andere deskundigen zijn voorstel opgevat als een overbodigheid, zullen blijezen in het kabinet 'curiosa/oud'... Maar dat is te gemakkelijk', aldus de kunsthistoricus, 'er' wordt vaak te rechtlijnig geoordeeld. Meestal wordt er een interpretatie aan een kunstwerk opgehangen, en daarmee houdt het dan op. Maar er zijn meer sarten aan het tot stand komen van kunst, de psychologische factoren bijvoorbeeld. Rembrandt had de meliging om via zijn werk de aandacht op zichzelf te vestigen, dus mijn ontdekking komt eigenlijk niet als een grote verrassing.

De 'Anatomische les van dr. Tulp' (links), en een detail daarvan: de navel precies 360 jaar geleden gegeven.

In de vorm van een bijline liggende R (rechts). De anatomische les werd FOTO MAURITSHUIS/ICFO / I.A.C.

fotos: jmc

Photos: Jean-Marie Clarke